

УДК 81'255.4=111=161.2 І.Франко;М.Лукаш

«ПРИСВЯТА» ДО «ФАУСТА» ЙОГАНА-ВОЛЬФРАНГА ГЕТЕ: ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ (НА МАТЕРІАЛІ ПЕРЕКЛАДІВ ІВАНА ФРАНКА ТА МИКОЛИ ЛУКАША)

Іван ТЕПЛИЙ

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра іноземних мов для гуманітарних факультетів,
вул. Університетська 1, Львів, Україна, 79000,
e-mail: i_teplyi@rambler.ru*

Запропоновано перекладознавчий аналіз «Присвяти» до «Фауста» Й.-В. Гете на тлі німецькомовного перекладацького доробку загалом. Подано історію написання «Присвяти» («Приспівки» за І. Франком), загальну характеристику, стилістичні та перекладознавчі особливості. Переклад М. Лукаша слугує немовби тлом, що «відтінює» переклад І. Франка. Коротко проаналізовано й творчий метод перекладачів.

Зроблено висновок, що, незважаючи на тривалий проміжок часу від дня опублікування і переважання діалектизмів, переклад І. Франка не застарів за своїм, сказати б, концептуальним підходом, глибиною відтворення оригіналу.

Ключові слова: переклад, «Фауст», перекладознавство, відтворення, зіставлення.

Німецькомовний дискурс Івана Франка – найчисельніший з-поміж приблизно двадцяти п'яти аналогічних, але на матеріалі інших мов (насамперед як мов-джерел). Обсяг вибірки з німецької мови як мови-джерела становить 1397 сторінок: **1096** художнього та **301** наукового (22% від загального числа – **5051** сторінки художнього перекладу та 25% від **1210** сторінок наукового), майже 60 авторів та 135 творів: 130 художніх і 5 наукових, що відповідно становить 1% від художніх та 2% від наукових, різних за жанром (загальна кількість – **1130** художніх перекладів та майже **20** наукових, виконаних з німецької мови); **85** сторінок (1%) припадає на німецьку мову як цільову (47 творів (4%)): 22 пісні та 22 поезії Т. Шевченка, один вірш М. Некрасова, присвячений Т. Шевченкові і один переклад з П. Куліша, а також переклад, до слова, перший, «Азбучної молитви» [6, с. 97, 158; 13; 20], тим часом як **1529** сторінок (30%) або 350 творів (31%) перекладено через мову-посередник, якою була німецька. Отже, німецькою мовою охоплено понад 57% сторінок і 53% назв усіх творів, що в абсолютному обчисленні становить відповідно **2896** та **531**¹. Найбільша частина перекладів І. Франка, – а це, як показують підрахунки, – більше, ніж п'ята частина, припадає саме на німецькомовні літератури, – отже, на німецьку мову як цільову, що зауважив Л. Рудницький ще 1977 року [30]. Не можна брати до уваги лише те, що увійшло до 50-томника, оскільки частина творів залишилася в інших джерелах [див., напр., 4].

© Теплий Іван, 2012

¹ Подані цифри ще, на жаль, не остаточні, оскільки можлива поява нових творів чи інших джерел, дотичних до згаданої проблеми.

До того ж, частина оригінальної творчості І. Франка так чи інакше містить *переспіви* або *вільні наслідування* з інших авторів [21, т. 3, с. 48–49; 26; 28]. Насамперед відзначимо, що І. Франко вперше переклав українською мовою «Фауста» Й.-В. Гете, проте тільки першу частину та уривок другої, добірку поезій Г. Гейне, інших авторів. Про це докладно мовиться у монографії Л. Рудницького «Іван Франко та німецька література» [18] тим часом як деякі переклади, зокрема вірш «Колюмб» з поезій німецької поетки XVIII ст. Люїзи Брахман, згадано у відомому дослідженні Я. Яреми [23, с. 91]. Ще у 1932 році О. Білецький констатував, що «українська Гетеана» ще перебуває у зародковому стані («ембріональній стадії свого буття»), однак має перед собою приклад російської Гетеани, буде обережніша, виявить більше обачності та пильності у своїй роботі [3, с. 117]. На той період було лише три переклади першої частини «Фауста». Учений, незважаючи на час, коли «національний» поет вважався синонімом «буржуазного», все ж визнав велике значення творчості як самого Й.-В. Гете, так і його «Фауста», цитуючи з передмови І. Франка важливу ідею «революційного значіння «Фауста» (І. Франко). «Перше, що в ній [творчій особі великого поета німецької буржуазії XVIII ст. – І. Т.] вражало і вражає при першому наближенні – це її незвичайна різнобічність, виключна універсальність» [3, с. 110]. Цих двох якостей, що їх просто-таки вимушені були визнавати навіть тогочасні ортодоксальні ідеологи, а за ними й учені, не міг не помітити І. Франко, перекладаючи, зокрема, й «Фауста». Надзвичайно цікаве дослідження Я. Яреми в аспекті «Діалог літератур» («Гетів «Фауст» у творчості Івана Франка. Іван Франко і творчість Г. Гейне») [24, с. 218–239; див також 31]. Тепер українська Гетеана помітно зросла, зокрема завдяки ґрунтовній дослідницькій роботі на цю тему К. Кусько [12]. Додамо, що 1911 року, ще за життя І. Франка, вийшов друком переклад «Фауста» англійською мовою, де автор, Б. Тейлор, дотримав оригінального розміру [25].

У статті маємо намір докладніше зупинитися на «Присвяті» до «Фауста» Й.-В. Гете у перекладознавчому аспекті (на матеріалі перекладів Івана Франка та Миколи Лукаша). Монументальний твір світової літератури – трагедія «Фауст» Й.-В. Гете – з часу її написання (літо 1797 року) досить швидко знайшла свій шлях до українського читача завдяки І. Франкові: 1882 року вийшов друком переклад першої частини, а 1899 – другої (на жаль, частково). Принагідно зазначимо, що І. Франко почав перекладати цей твір ще у 1875 році [23, с. 30], і 1880 року вже видрукував його початок (до сцени «Кухня чарівниці») у першому та другому випусках часопису «Правда» [19, с. XIII]. Проте І. Франко не тільки переклав текст, а й пояснив його (сказати б по-теперішньому – забезпечив коментарями) [21, т. 13]. «Фауста» вважають вершинним здобутком Й.-В. Гете. Це один з шедеврів німецької та світової літератури. Тут не йдеться лише про переспів відомої легенди про середньовічного вченого-чорнокнижника Йоганна Фауста, адже насамперед це алегорія людського життя в усіх його проявах. За стилем та перспективою твір відображає вражаючий діапазон еволюції Й.-В. Гете, починаючи від бунтівливих днів періоду «Бурі та натиску» до спокійного класицизму та реалістичної мудрості зрілих років. Наголос, що його зробив поет на праві та владі особи щодо вільного втручання у справи як людські, так і Божі, самому бути творцем власної

долі і є причиною того, що «Фауст» здобув всеосяжну славу як перший великий твір літератури, написаний у дусі сучасного індивідуалізму [27, с. 286]. «Понад шістьдесят років присвятив Гете своєму творінню. Роботу над трагедією – символом його власного життя – митець продовжував переважно в часи найтяжчої життєвої кризи» [15, с. 192]. Як стверджував Я. Ярема, «Перекладати «Фауста» Франко почав уже в Дрогобичі, бо більш-менш рівночасно з його приїздом до Львова (восени 1875 р.) на сторінках «Друга» (№ 17) появився його *перший друкований переклад з іноземних літератур* [курсив наш. – І. Т.], яким був саме монолог Маргарити з «Фауста» – «При кужілці». [...] Перекладання I частини «Фауста» тривало з більшими чи меншими перервами до осені 1881 р.» і «Десь під кінець серпня 1881 р. Франко закінчив свій переклад першої частини «Фауста» [22, с. 68–69, 86].

До слова, з нагоди виходу в світ 1882 року повного перекладу першої частини «Фауста» Й.-В. Гете М. Драгоманов писав у женецькому часописі «Вольне слово», № 31 (подаємо у перекладі українською): «Ще 1880 року друкувались у газеті «Правда» деякі глави із «Фауста» в перекладі українською мовою. Днями вийшов з друку у Львові повний переклад першої частини цього великого твору найвидатнішого із поетів світу. Перекладачу п. Іванові Франку належить честь довести московським націоналістам, а разом з ними й усім великоруським літераторам, що **українська мова в багатстві, витонченості та гнучкості форм не поступається жодній** [вирізнення ред. – І. Т.] із сучасних літературних мов слов'янства, і не така бідна, щоб нею важко було перекладати глибину філософської думки і відтворити високохудожні образи. Це – не мова тільки простолюддя, як запевняють московські неuki, а **мова цілої нації** [вирізнення ред. – І. Т.], політична майбутність якої ще попереду, **але чиє місце на право самостійного розвитку** [вирізнення ред. – І. Т.] серед цивілізованих народів **уже завойоване і не може бути зайняте ніким іншим**» [вирізнення ред. – І. Т.] [10, с. 2]. Текст мовою оригіналу надруковано у зібранні творів М. Драгоманова [9, с. 145].

Історія написання. В оригіналі титул звучить як *Zueignung* («Присвята»). У зв'язку з цим І. Франко писав: «Приспівка», в котрій поет передає свого «Фавста» читаючій громаді, написана літом 1797 р., с[е] е[сть] звиш 20 літ по розпочаттю самої драми. Багато приятелів та свояків, що радісно вітали початок «Фавста», лягли в могилі, не діждавшись його кінця, як ось сестра поета Корнелія, приятелі Мерк, Вагнер, Ленц. Беручись наново до праці над «Фаустом», поет нагадує про них, – ся згадка навіває на нього сум і через те скріпляє в нім охоту заглибитися в таємничий світ духів, казок, та повірок – в світ звичайно непринадний для його живої реалістичної вдачі. Та тепер він не може устоятись перед заманливими привидами і збирає свою силу, щоб ухватити їх, видобути на світ, і оживити новим людським життям» [21, т. 13, с. 352]. Навряд чи варто коментувати ці слова І. Франка чи додавати щось до них. Тут дуже влучно і вичерпно подано історію написання «Приспівки» (за словами самого перекладача). Уміщуючи сюди другий переклад – М. Лукаша, – маємо на меті показати конкретно-історичну зумовленість рівня Франкового перекладу, порівнюючи його «з передачею на українську мову пізнішими вправними тлумачами, які виростили на досвіді своїх попередників і репрезентують вищий ступінь української літературної

мови від того, якого вона осягала в часи Франка», стверджував І. Денисюк [7, с. 7]. Іншим важливим методологічним міркуванням щодо зіставного аналізу перекладів є те, що «належить проаналізувати ступінь впливу поетичного світу автора оригіналу на перекладача, виявити ступінь засвоєння перекладачем ліричної системи автора оригіналу, порівняти особливості ліричного світосприйняття автора оригіналу й автора перекладу» [11, с. 138].

Коментуючи «Фауста», І. Франко користувався німецькими коментарями Дюнцера, Лепера, Вайса, хоча й часто полемізував з ними [17, с. 184]. «В останній раз, – зазначив дослідник, – до «Фауста» Іван Франко звернувся в 1899 році, надрукувавши переклад 3-го акта другої частини «Фауста» [ЛНВ, 1899, X]. На пошану «150-роковин уродин Гете», як зазначено під заголовком» [17, с. 184].

Загальна характеристика. Переклади виконано з оригіналу. За формою – це розмова, діалог з привидами, спогади, що линуць нестримно. Цей діалог доцільно було б подати у вигляді своєрідного циклу: навала (образів, привидів та ін.) > образи минулого > розсіяність > потяг до тиші або *стрімка динаміка – сповільненість – повільність – рухливість – спокій (статика)*. Загалом плин цей стрімкий. Теперішнє у ньому сумує, а минуле – радіє (пор. *frohe Tage, liebe Schatten*). Загалом же панує невизначеність, невідомість. З музичного погляду цей загальний настрій та динаміку можна було б подати так: *алLEGRO – аллегretto – moderato*. Вельми важливо взяти до уваги й те, що, аналізуючи перекладний поетичний текст, потрібно якомога більше враховувати контекстуальні зв'язки кожного структурного елемента для встановлення всіх його допоміжних значень і створених ним смислових асоціацій [2, с. 24].

Віршування, ритм, рима. Розгляньмо структуру докладніше. Текст аналізу становить 32 рядки, укладені в 4 строфи. Схема римування: *абабабвв*. Віршовий розмір – чотиристопний ямб, де рими *а* – жіночі, *б* – чоловічі, *в* – жіночі. Кількість складів у рядку – 10/11, слів – приблизно 7. Вельми близько І. Франко дотримувався розмірів оригіналу, прагнучи зберегти їх в усій, сказати б, повноті. Навіть загальна кількість слів більш-менш відповідає оригіналові, незважаючи на те, що існують об'єктивні типологічні перешкоди (наявність артиклів, складених слів у німецькій мові), але загальна кількість складів цілком рівна в усіх строфах. Відрадно відзначити, що відтворено загальну схему римування, ритміку і тональність оригіналу.

Лексичні особливості. Розглядаючи цей переклад, не можна не зауважити, що своєю мовою він істотно відрізняється від перекладу, скажімо, М. Лукаша. Наведемо приклади: *давно* (ім.), *мгла* (*мглистий*), *ся зжили, хиткії, нічніі, споминки, відживати, життя, планки, зо мною, днесь, сей, его, низити, мня, долів, други, д міні, жисє, шепчучий* (*про пісню*), *трудний* (*про серце*), *зближаєсь* (*як дієслівна форма*). Кожний переклад – дитя свого часу. Не виняток і цей. Доречно зазначити, що і в самій Німеччині проблема діалектної роздробленості стояла досить гостро до 1871 року, коли О. Бісмарк створив Німецьку імперію, але оригінал написано літературною мовою (Hochdeutsch). У зв'язку з цим перекладом Кесар Білиловський, відомий на той час перекладач німецьких поетів, підтвердив побоювання І. Франка, висловлене у передмові до перекладу [19, с. XII], про те, що його мова не знайде прихильників серед українців Східної України:

«Для нас, українців Росії, – писав він, – крім галицьких граматичних форм, які можна побачити, є ще другий «камень преткновенія» для легкого і зручного розуміння цього перекладу, ще друга перешкода, більш важлива, як форми на -ов і т. ін., це сама маса слів, нам цілком незрозумілих, будова мови і звороти, нашій мові рішуче чужі, відступ від граматики живого слова тощо» (Ярема Іван Франко і «Фауст» Гете) [Цит. за: 22, с. 107]. Проте, незважаючи на свою ще не зовсім досконалу, історично обумовлену і застарілу вже мовну форму, – вважав Я. Ярема, – Франків переклад «Фауста» і до сьогодні зберігає ще свою безперечну цінність як переклад, без допомоги якого не обійдеться жоден сучасний і майбутній український перекладач «Фауста» [22, с. 107]. Сам І. Франко так відгукувався про власну працю: «В р[оці] 1882 вийшов мій переклад першої часті Гетевого «Фавста» заходом редакції «Світу» і з грошовою підмогою Драгоманова. Переклад, розуміється, далеко не відповідає теперішнім моїм вимогам, але все-таки в ньому я поборов немалі мовні та речеві труднощі, яких не побороли деколи перекладачі багатших літератур» (Нарис історії української літератури до 1890 року) [21, т. 41, с. 461]. Про мову перекладу як «камінь спотикання» можна говорити на цьому етапі перекладацької діяльності І. Франка, однак, по-перше, він сам був свідомий цього і, по-друге, можливо, як ніхто інший у той час, боровся за її літературну норму, надто ж в останні роки життя, переглядаючи немало раніших перекладів, по-третє, українську мову – і це теж, як ніхто інший, знав І. Франко – аж ніяк не можна прирівняти до німецької чи навіть англійської за діалектною роздробленістю. У статті «Українська література 1904 року», перший варіант якої вийшов друком німецькою мовою, І. Франко писав: «Хоча антропологічно він [український народ. – І. Т.] виказує велике розмаїття типів, історично у всьому своєму обширі ніколи не утворював єдиної державної цілоти, а в етнологічному вимірі також являє дуже різноманітні картини як наслідок пристосування до різноманітних умов життя, проте, з іншого боку, в мові і народних традиціях, у звичаях і способі життя він демонструє таку глибинну єдність [курсив мій. – І. Т.], яку заледве чи зустрінеш деінде у такій мірі і в народі, настільки численого та розселеного на таких широких просторах, під настільки розмаїтими політичними й національними впливами. Ця єдність мови [курсив мій. – І. Т.] призводить до того, що літературні твори, написані на Кубані, Десні чи Дніпрі, друкуються на Дністрі чи Сяні і беззастережно зрозумілі не тільки для освічених верств, а й для народних мас» [курсив мій. – І. Т.] [20, с. 556].

Доречно було б виокремити ключові слова оригіналу та їхні відповідники у перекладі, як-от: а) іменники *schwankende Gestalten – trübes Blick – Wahn – Bild – liebe Schatte – halb- verklungene Sage – neuer Schmerz – Klage – Guten – Seelen – lispendes Lied – freundliches Gedrang – schöne Stunden – entwöhntes Sehnen – stilles, ernstes Geisterreich – unbestimmtes Ton – Schauer – strenges Herz*; б) дієслова *sich nahen – Wahn neigen – dringen (cf. Sturm und Drang, Drang nach Osten) – walten – steigen – erschüttern – umwittern – aufsteigen – verklingen – wiederholen – täuschen – hinwegschwinden – zerstieben – ertönen – bangmachen – irren – zerstreuen sehnen (nach) – schweben – fassen – folgen – verschwinden*.

Художні засоби. Текст насичений образами, метафорами, епітетами, порівняннями. Передусім це образи привидів, що хитаються, насуваються, мовби із туману, мли. Завдяки їм зринають спогади, образи минулого, пережитого. Образ

зникання, відходу, відмирання. Перші, незабутні почуття любові та дружби постають як *старе, напівзабуте сказання* (порівняння), *чудові години* (епітет).

Розгляньмо тепер указаний переклад докладніше, строфа за строфою, у зіставленні з оригіналом. Автор звертається до хитких привидів, це неначе розмова з ними, своєрідний діалог: вони як живі істоти, виникають, наближаються, наділені рисами людей, автор – у роздумах, ваганнях:

Ihr näht euch wieder, schwankende Gestalten,

Die früh sich einst dem trüben Blick gezeigt.
Versuch ich wohl, euch diesmal festzuhalten?
Fühl ich mein Herz noch jenem Wahn geneigt?
Ihr drängt euch zu! nun gut, so mögt Ihr walten,
Wie ihr aus Dunst und Nebel um mich steigt;
Mein Busen fühlt sich jugendlich erschüttert
Vom Zauberhauch, der euren Zug umwittert

Так, як являлись з давна, мов з за мгли.
Чи вдержу ж вас тепер? Чи давні мрії
Ще й досі живо з серцем ся зжили?
Ви претесь! Так і будь! Мов мгли нічні
Ви хмарою круг мене облягли,
І серце в груди бьєся, молодіє
Тим чаром, що від вас на мене віє [19].

Ви знов явились, привиди хиткії!

Одразу ж наводимо й переклад Миколи

Лукаша:

Знов близитесь ви, постаті туманні,
Що вже мені з'являлися колись.
Чи вдержу вас? Чи знову тій омані
Мої чуття прихильно піддались?
Ви ринете! Пануйте ж нестриманні,
Коли вже ви так владно піднялись;
Моя душа бентежно молодіє,
Коли від вас чудовний дух повіє

(У дужках зазначимо, що досвід порівняння різних перекладів одного тексту вельми корисний і часто вживається у перекладознавчій практиці [1, с. 180–190]. Див. також «Український Фауст Григорія Косинки» [8]). Отже, у першій строфі маємо: метафори (1-й, 3-й, 4-й, 5-й та 8-й рядки), епітети (1-й, 2-й та 3-й рядки). У перекладі чотири епітети і три порівняння (рядки 2-й, 5-й та 6-й). Зринають образи минувшини завдяки майстерно дібраній палітрі виражальних засобів, що їх ужив І. Франко. До того ж, у 5-му рядку виділено цей натиск привидів, внаслідок чого значно сильніше, з пафосом, звучить допустовість (примирливість від того, що нікуди дітися) у перекладі, пор.: Ви претесь! Так і будь! Тим часом *Dunst und Nebel* оригіналу відтворено за допомогою порівняння *хмарою*, тобто як *хмара*. Збережено еквілінеарність першотвору, іншими словами кількість рядків, римування, ритміку та інші необхідні параметри. У другій строфі:

Ihr bringt mit euch die Bilder froher Tage, Und manche liebe Schatten steigen auf Gleich einer alten halbverklungenen Sage Kommt erste Lieb und Freundschaft mit herauf; Der Schmerz wird neu, es wiederholt die Klage Des Lebens labyrinthisch irren Lauf Und nennt die Guten, die, um schöne Stunden Vom Glück getäuscht, vor mir hinweggeschwunden.	Із вами враз веселих днів картини І многі любі споминки встають; Мов призабута казка старовини Любов найперша й приязнь сниться тут; Біль відживає і жалі блудними Життя стежками, мов плачки, бридуть Братів шукать, що скошені судьбою Тих чудних хвиль не дожили зо мною
--	--

Ви принесли веселих днів картини
І образів навіки любий рій;
І першого кохання й дружби тіні;
Встають, немов у казці прастарій.
Згадалися життя зигзаги звинні,
Минулий жаль, і втрати біль гіркий,
І ймення тих, що їх зрадлива доля
В цвіту стяла, мов квіти серед поля.

оригіналу та перекладу спостерігаються такі особливості: насиченість тексту метафорами, епітетами (майже у кожному рядку), порівняннями (одне в Й.-В. Гете та два в І. Франка). Засоби свіжі, і це приємно відзначити як у першотворі, так і в перекладі. Відтворено образність, тональність, хоча іноді доводиться вживати й діалектизмів, як-от: *життя, многі, чудні*. Вживання лексеми *споминки* дещо «просвітлює» переклад, тим часом як в оригіналі виходить майже оксиморон, порівняймо: *любі тіні*. Майже однакова кількість стилістичних засобів і близькість до першотвору, але це не та небезпечно-формальна близькість, за якою губиться Поезія. Тут радше йдеться про компроміс, золоту середину, яка дає змогу належно відтворити форму та зміст, образне багатство першоджерела. Згодом, у статті, що побачила світ до 100-річчя Каменяря, написаній з іншого приводу, Леонід Первомайський, говорячи про принцип поетичної точності, зазначить: «Я маю на увазі найвищу в ідеалі вірність формі і змісту, ту досконалість, яка не викликає у читача бажання і потреби звіряти переклад з першотвором» [16, с. 345].

Щодо лексичних засобів, то їхній добір загалом точно відтворює авторський задум. Характерними для другої частини строфи лексемами є властиво *labyrinthisch* (=як у лабіринті), *irre* (спантеличений, заплутаний) та *Guten* (див. нижче). Життєві стежки, точніше, їхній біг, страшенно, як у лабіринті, заплутані. Кількісно, за складами, де їх, як і в попередній строфі, 11, Франків переклад еквівалентний першотворові, це ж стосується й чергування рим як жіночих (непарні рядки, передостанній та останній), так і чоловічих (парні рядки). Відтворено і віршовий розмір оригіналу, його ритм.

У першому рядку М. Лукаш дещо порушив розмір викладу (Ви принесли), але далі хід «вирівнявся». Інші фонетичні особливості строфи передано належно. З лексичного погляду вельми цікаве розв'язання проблеми семантичної (та стилістичної)

відповідності першотвору і перекладу (рядки 2-й, 3-й, 5–8-й). Особливо гарно сприймаються епітети *веселих днів, любий рій, зигзаги звинні, казці прастарій* (хоча в оригіналі *напівзабута* казка/сказання), метафори *встають* (про тіні), *біль* втрати, доля *стяла* (як косою). Тут уже метафора постає як приховане порівняння, але є й інші, виражені порівняння *мов квіти серед поля* та *немов у казці прастарій*. Згадані стилістичні засоби не затерті. Ці та інші засоби сприяють, безперечно, збереженню образності першотвору. Загалом же, розглядаючи переклад М. Лукаша, варто взяти до уваги порівняльне дослідження В. Крепель [29].

У наступній строфі переважає опис (у третій особі) того, що започатковане у попередній, а саме біль, що відживає, і жалі, які шукають *братів, скошених судьбою*. Братам (в оригіналі – *благам чи благим / добрим справам / людям (Guten)* – отже, у перекладі гіпонім) не вдалося дожити до тих чудових хвилин сьогодення:

Sie hören nicht die folgenden Gesänge,
Die Seelen, denen ich die ersten sang;
Zerstoben ist das freundliche Gedränge,
Verklungen, ach! der erste Widerklang.
Mein Lied ertönt der unbekanntnen Menge,
Ihr Beifall selbst macht meinem Herzen bang,
Und was sich sonst an meinem Lied erfreuet,
Wenn es noch lebt, irrt in der Welt zerstreuet.

Вони, що чули мій найперший спів;
С тих щирих душ нема вже ні одного,
І відголос пісень тих занімів:
Незнаний люд днесь слуха співу сього.—
Єго й хвала низить мя, гне долів;
А з давних друзів, так прихильних д мині
Хоть хто й жиє, то блудить десь в чужині [19].

Вони не вчують сього співу мого,
Пісень моїх не чують ніжні душі,
Що слухали пісні юнацьких днів;
Розвіялись бесіди наші дружні,
Їх відгомін давно вже відбринів.
Кругом чужі, хоч, може й не байдужі,
Та їх хвала не радує чуттів;
А ті, що їх, мов рідні, привітають, –
Розкидані, десь по світах блукають.

Тепер ці душі (Seelen), що їм першим автор співав свої пісні, вже не чують його співу. Вони (дружнє, невгамовне товариство) розлетілися по світах (у І. Франка – не зосталося жодного), одлунав і перший відгомін цих пісень. І. Франко вжив тут анафоричний повтор *вони* (1-й та 2-й рядки), тим часом як у першотворі цей іменник вживається катафорично щодо займенника *Sie*, пояснює його. Так встановлюється зв'язок між *Guten* та *Seelen*. Цікаво, як на мене, відтворив І. Франко 4-й рядок, зокрема заслуговує на увагу дієслово «занімів» (в оригіналі – відголос *одлунав*). Останні чотири рядки загалом адекватно відтворено зміст оригіналу. У 7-му рядку перекладач тлумачив те невизначене, що *ще живе у його піснях і, розсіяне, блукає по світу*. Щодо лексики, то привертають увагу лексеми (*freundliche*) *Gedränge* – (*дружній*) *натовп, компанія; (unbekannte) Menge* – (*невідомий*) *натовп*; дієслово (*angst und*) *bange machen* – *залякувати*,

(=на душі / серці стає моторошно). Відтворюючи ці рядки (3-й, 5-й та 7-й), перекладач дещо, можливо, знизив тональність першотвору, однак вдало знівелював стилістичні невідповідності, пов'язані з «натовпом» (порівняймо: *щирі душі* та, зокрема, *незнаний люд*). Збережено метричні особливості та схему римування, чергування рим, а кількість складів, зокрема, відтворено з абсолютною точністю. Попри те, що належної форми досягнуто завдяки діалектній лексиці (6-й рядок), можна говорити, що труднощі, які постали перед автором перекладу, все ж подолано.

Натомість М. Лукаш відтворив третю строфу рівноцінно, зберігаючи розмір, ритм, схему римування, не втрачаючи відчуття цільової мови, що видно з добору лексичних засобів: увиразнено займенник *вони*: це ніжні душі, що слухали пісень. *Розвіялись* бесіди (дружнього натовпу), *відбринів* відгомін (в оригіналі йдеться про перший відгук пісень юності). *Бесіди* годилося б виділити наголосом (*бесіди*), хоча ритм і сприяє цьому. У п'ятому рядку начебто втрачено образність першотвору, але в загальному контексті строфи така втрата все ж не фатальна, оскільки зрозуміло, що йдеться про пісні юності (рядки 1-й та 2-й перекладу). Знайдено досить вдалий контекстуальний відповідник. Менш удалим видається переклад наступного, 6-го, рядка, де *хвала неznаної юрби така, що аж моторошно стає на душі*. Перекладач же передав це слабше, вибравши нейтрально-невизначену *хвалу, що не радує чуттів*. Два завершальні рядки строфи відтворено належно. Доречно дібрано лексему *по світах*, що імponує цьому контекстові. Що ж до умови [якщо (=друзі) живі], то вона легко імплікується. За кількістю складів, навіть частин мови (зокрема дієслів, прикметників) переклад відтворює першотвір, надто його образність, динаміку, звуколад.

Четверта, завершальна, строфа оригіналу та Франкового перекладу виглядає так:

Оригінал

Und mich ergreift ein längst entwöhntes Sehnen
Nach jenem stillen, ernsten Geisterreich,
Es schwebet nun in unbestimmten Tönen
Mein lispelnd Lied, der Äolsharfe gleich,
Ein Schauer faßt mich, Träne folgt den Tränen,
Das strenge Herz, es fühlt sich mild und weich;
Was ich besitze, seh ich wie im Weiten,
Und was verschwand, wird mir zu Wirklichkeiten.

Переклад

Мене ж незнана тягне туги воля
В таємний, тихий, мгlistий духів світ;
Шепчуча пісня, звук мов струн Еоля
Тремтячим, тихим тоном слух манить;
Дрожу, і в сльози тає біль, недоля,
І трудне серце, мов роса кріпить.
Все, що тепер круг мене – в даль щезає,
Те, що пройшло, – зближаєсь, оживає.

Тут автор знову говорить про незвичну вже тугу за тихим, поважним світом духів. Невизначеними тонами витає тепер *шепчуча пісня, звук мов струн Еоля*. Перекладач увиразнює цей тон як *тремтячий і тихий*, а тугу – як *незнану туги волю, що слух манить*. Як видно, метафори (туги воля *тягне*, *шепчуча пісня манить*), епітети (*незнана туги воля, таємний, тихий, мгlistий світ, шепчуча пісня*) та порівняння (*мов струн Еоля*) відтворено з належною повнотою. В оригіналі це – *ein längst entwöhntes Sehnen, stilles, ernstes Geisterreich, unbestimmten Tönen; lispelnd Lied, der Äolsharfe gleich*. У завершальних чотирьох рядках оригіналу належно відтворено образність першотвору. Щоправда, деякою мірою вільно потрактовано слова автора (*в сльози тає біль, недоля*;

трудне серце мов роса крїпить, в даль щезає), однак таке трактування не суперечить духові оригіналу. Не залишилися поза увагою перекладача і кількість складів (незмінно їх 11 або 10: саме стільки, що й у першотворі), розмір, рима, чергування рим та ритм, без яких український читач не склав би собі належного уявлення про першотвір.

Микола Лукаш так відтворив цю октаву:

І знов мене привиддя полонили,
Неначе звуть в мовчазне царство сна.
Колишній спів мій, майже занімільий,
Лунає знов, мов арфа чарівна ;
Я стрепенувсь, і сльози забриніли,
І серце враз відтало аж до дна...
Теперішнє здалека ледве мріє,
А що пройшло – ізнов живе і діє.

У першому рядку строфи більш-менш передано певну раптовість, поворот до початкових рядків, тобто про привидів, що полонили оповідача. У Й.-В. Гете йдеться про *потяг, від якого оповідач вже давно відвик*. Це *потяг у мовчазне або тихе і понуре (ernst) царство духів чи привидів*, де сон – це, можливо, один із виявів «буття». Сама лексема «сна», вжита у родовому відмінку, прийнятна в українській мові, хоча була в активному вжитку у 40–60-х роках минулого століття. У наступних двох рядках йдеться про колишній спів, однак в німецького автора він *schwebet*, тобто *витає у повітрі, перебуває у невизначеному стані*. Спів цей *такий, що шепоче*, ба більше, *шепелявить*, хоча й лунає, врешті, мов арфа Еола або чарівна арфа, як у нашому випадку, що узагальненіше. Відрадно, що вдало збережено порівняння. П'ятий та шостий рядки відтворено належно. Іншими словами, причинно-наслідковий зв'язок 5-го рядка відтворено вельми вдало. На жаль, у 6-му рядку не зайвим було би згадати про *суворе, тверде серце, яке, однак, несподівано зм'якло тепер*. Тут уже багато залежить від сприйнятливості читача. Завершальні рядки відтворено так, що читач матиме загальне уявлення, однак немає тої краси, стилістики, як це спостерігається у першоджерелі (насамперед це порівняння), проте компенсовано великою мірою у наступному рядку. Щоправда, доречніше було б ужити дієслово *минуло* замість *пройшло*, що видається прийнятнішим в сучасній українській мові.

Загалом же, говорячи про Франка-перекладача, не можна оминати тонкі спостереження відомого германіста, провідного фахівця у галузі дискурсознавства К. Кусько: «На основі праць В. Дорошенка, В. Жили, Л. Рудницького та інших дослідників, а головним – на основі перекладів самого Франка, доходимо висновку, що наш Каменярь глибоко відчув, пережив і якісно передав думки та почуття великого німецького поета. Цьому сприяло також те, що Франко досконало знав німецьку мову і був духовно і поетично близьким Гете, хоча жив в інший час, в іншій країні. Важливо, що обох їх об'єднувало прагнення реалізувати у своєму житті і творчості загальнолюдські гуманістичні ідеали» [12, с. 23–24]. У спогадах про І. Франка Ф. Главачек відзначив його переклад «Фауста» Й.-В. Гете як майстерний [5, с. 637].

Порушено навіть питання про концепцію «Фауста» Й.-В. Гете у східнослов'янських перекладах: між першим та останнім з п'яти перекладів, за даними А. Науменка, «пролягло сто років; усі перекладачі вважаються провідними особистостями в галузі практики і навіть теорії перекладу. Так, всі вони переклали багато світових шедеврів, а І. Франко та Б. Пастернак написали декілька цінних наукових робіт з перекладу; крім того, ці двоє є насамперед значними оригінальними поетами» [14, с. 340]. Коротку історію української Гетеани, де першопрохідцем був І. Франко, подає, хоча й у «дусі часу», О. Білецький [3, с. 109–110], який як уже було зазначено, що Гете вирізнявся в ній [творчій особі. – *І. Т.*] «незвичайною різнобічністю, виключною універсальністю» [3, с. 110]. Чи це не ще одна причина того, чому І. Франко так багато перекладав з Й.-В. Гете?

Аналіз семантичних рядів та конкретних строф свідчить, що обом перекладачам вдалося відтворити структуру, ритм, систему римування, динаміку образів, художні засоби (метафори, порівняння, епітети), тональність першотвору. Лексичні ряди відтворено досить повно. Збережено хід та глибину осмислення першотвору. Відзначимо й особливості поетики перекладачів: І. Франко дотримувався якомога ближче структури та семантики оригіналу, його ритміки, образності. Відчувається духовна й поетична близькість авторів оригіналу та перекладу, проте мова самого перекладу не відповідає сучасним літературним нормам, що пояснюється об'єктивним історичним чинником. До того ж, І. Франко, надто ж в останній період своєї творчості, редагував написане, передусім раніше, стосовно відповідності загальноукраїнським літературним нормам. Переклади не поступаються оригіналові з концептуального погляду.

Натомість М. Лукаш, чудовий знавець сучасної літературної мови, не завжди дотримувався лексики та стилістики оригіналу, зберігаючи, загалом, його образність. Аналіз засвідчує здобутки перекладачів, їхнє вміння долати неминучі труднощі зіставного плану, розв'язувати проблеми мово- та літературознавчого плану.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Бибихин В. В.* Слово и событие / В. В. Бибихин. – М. : Эдиториал УРСС, 2001 – 280 с.
2. *Бидненко Н. П.* Жанр оригінального произведения и жанр перевода (к проблеме воспроизведения пушкинских текстов на украинском языке) / Н. П. Бидненко // Література в контексті культури : збірник наукових праць ; редкол. : В. А. Гусев (відп. ред.) та ін. – Дніпропетровськ : Вид-во Дніпропетр. ун-ту, 2004. – Вип. 13. – С. 19–24.
3. *Білецький О.* Гете з погляду нашої сучасності / О. Білецький // Червоний шлях : літературно-художній, критичний і громадсько-політичний журнал. – 1932. – № 7–8 (109–110). Липень–серпень – С. 103–115.
4. *Гайне Г.* Флорентийські ночі / Генріх Гайне ; переклад Івана Франка // ЛНВ. – 1906. – Т. 34, кн. 1 – С. 143–165; 316–341.
5. *Гловачек Ф.* Спогади про мої зв'язки з Іваном Франком / Ф. Гловачек // З історії чехословацько-українських зв'язків / Z dejin ceskoslovensko-ukrajinských vzťahov ; гол. ред. Й. Грозенчик. – Братіслава : Словацьке вид-во худ. л-ри, 1959. – С. 614–642.
6. *Григораш Н.* Украинската литературоведска българистика от XIX и средата на XX век : личности и школи / Н. Григораш. – Велико Търново : Университетско издателство «Св.св. Кирил и Методий», 2007. – 167 с.

7. Денисюк І. Фундаментальне дослідження вагомої проблеми (Замість передмови) / І. Денисюк // Рудницький Л. Іван Франко і німецька література : наукове видання. Друге уточнене і розширене видання / Л. Рудницький ; відп. ред. О. Купчинський. – Львів : Наукове товариство ім. Шевченка, 2002, Українознавча бібліотека НТШ. – Ч. 10. – С. 5–12.
8. Дмитренко В. І. Український Фауст Григорія Косинки / В. І. Дмитренко // Вісник Луганського педагогічного ун-ту імені Тараса Шевченка. – Луганськ : ЛуНПУ ім. Тараса Шевченка. – №1 (81). Січень – 2005. – С. 66–73. – (Філолог. науки.).
9. Драгоманов М. П. Гете и Шекспир в переводе на украинский язык // Драгоманов М. П. Літературно-публіцистичні праці : у 2 т. / М. П. Драгоманов ; ред. кол. : О. Є. Масенко (голова) та ін. – К. : Наукова думка, 1970. – Т. 2. – 594 с.
10. Драгоманов М. Гете і Шекспір у перекладі українською. Женева, 1882 («Вольне слово», № 31) / М. Драгоманов // Зарубіжна література : Всеукраїнська газета для вчителів ; гол. ред. І. Мойсеїв. – Число 14 (318). – Квітень 2003. – С. 2.
11. Кабанова М. Р. О некоторых вопросах сопоставительного анализа поэтических переводов в плане адекватности (на материале англоязычных переводов произведений А. Вознесенского) / М. Р. Кабанова // Англістика та американістика : зб. наук. праць / редкол.: А. І. Анісімова, Т. М. Потніцева (голов. ред), та ін. – Дніпропетровськ : Вид-во ДНУ, 2007. – Вип. 4. – С. 129–139.
12. Кусько К. Я. Йоганн Вольфганг фон Гете : Життя. Творчість. Шлях до українського читача : Передмова / К. Я. Кусько // Йоганн Вольфганг фон Гете: Каталог книжкових видань / Укл. М. Колодій, З. Домбровська ; наук. ред., авт. передмови К. Кусько ; ред. кол. : Б. Якимович (гол.) та ін. – Львів : Видавничий центр Львів. ун-ту, 2001. – С. 9–28.
13. Мартинов В. В. Шевченко в перекладах Франка на німецьку мову / В. В. Мартинов // Збірник праць П'ятої Наукової Шевченківської конференції АН УРСР, Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка ; відп. ред. чл.-кор. АН УРСР Є. П. Кирилюк. – К. : Вид-во АН УРСР, 1957. – С. 288–301.
14. Науменко А. М. Філологічний аналіз тексту (основи лінгвопоетики) : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / А. М. Науменко. – Вінниця : Нова книга, 2005. – 416 с.
15. Ніколенко О. М. Бароко, класицизм, просвітництво. Література XVII–XVIII століть : посібник для вчителя / О. М. Ніколенко. – Харків : Веста, Ранок, 2003. – 224 с.
16. Первомайський Л. Ян Неруда українською мовою // Первомайський Л. Твори : в 3 т. / Л. Первомайський. – Т. III. Театр. З щоденника поета. – К., 1959. – С. 342–373.
17. Ривкіс Я. Іван Франко – дослідник російської та зарубіжної літератур / Я. Ривкіс // Наукові записки Житомирського держ. пед. ін-ту ім. Івана Франка. – Житомир, 1959. – Т. X. – С. 3–196.
18. Рудницький Л. Іван Франко і німецька література : наукове видання. Друге уточнене і розширене видання / Л. Рудницький ; відп. ред. О. Купчинський // Наукове товариство ім. Шевченка. Українознавча бібліотека НТШ. – Ч. 10. – Львів, 2002. – 239 с.
19. Фавст. Трагедія Йогана Вольфганга Гете. Часть перша. З німецького переклав і пояснив Іван Франко. – У Львові : Заходом редакції «Сьвіта», 1882 – 222 с. (+1 с.).
20. Франко І. Додаткові томи до Зібрання творів у п'ятдесяти томах / І. Франко ; редкол. : М. Г. Жулинський (голова) та ін. – К. : Наукова думка, 2008. – Т. 52: Оригінальні та перекладні поетичні твори. – 1040 с.
21. Франко І. Збр. творів : у 50 т. / І. Франко. – К. : Наукова думка, 1976–1986.
22. Ярема Я. Я. Іван Франко і «Фауст» Гете / Я. Я. Ярема // Дослідження творчості Івана Франка / відп. ред. І. П. Крип'якевич. – К. : Вид-во АН УРСР, 1956. – С. 68–107.
23. Ярема Я. Я. Хронологія життя і творчості Івана Франка / Я. Я. Ярема. – Львів : Видавничий центр Львівського національного ун-ту ім. Івана Франка, 2006. – 240 с.

24. Ярема Я. Я. Франкознавчі студії / Я. Я. Ярема ; упорядкув. С. Яреми ; наук. редактор І. Лучук. – Львів, 2007. – Вип. 8. – 288 с. (Серія «Літературні пам'ятки»).
25. Faust. A Tragedy by Johann Wolfgang von Goethe / Translated in the original metres by Bayard Taylor. – Boston-New York: Houghton Mifflin Co., 1911. – 368 p.
26. Gedichte von Henrik Ibsen. Vollständige Ausgabe. Übertragen und erläutert von L. Passarge. Mit dem Bildnis des Dichters. – Leipzig : Druck und Verlag von Philipp Reclam jun. – S.a. – 140 S.[+6 S.] (Universal=Bibliothek).
27. GOETHE, Johann Wolfgang von // Funk and Wagnalls New Encyclopedia. – Vol. 11 (GAN-NET to GREEK RELIGION AND MYTHOLOGY). – Editorial Editor Leon L.Bram. – New York: Funk & Wagnalls Inc., 1979. – P.284-287.
28. Ibsen Henrik. Sämtliche Werke. Volksausgabe in fünf Bänden. Erster Band. Herausgegeben von Julius Elias und Paul Schlenther. Einzige autorisierte deutsche Ausgabe. – Berlin : S. Fischer Verlag, 1913. – 438 s.
29. Krepel V. Übersetzungen deutscher Phraseologismen ins Englische durch B.Taylor und ins Ukrainische durch M.Lukasch (Auf der Grundlage von Goethes «FAUST») / V. Krepel // Germanistik in der Ukraine: Wissenschaftliche Zeitung. – Jahrgang 3. – 2008. – S.123–130.
30. Roudnytzkyi L. Ivan Franko et la littérature allemande / L. Roudnytzkyi // Actes de la Journée Ivan Franko (Sorbonne, le 12 novembre 1977) – Paris-Munich: L'uer de littérature générale et comparée de l'Université Sorbonne nouvelle (Paris III), La faculté de Philosophie de l'université ukrainienne libre (Munich, RFA), 1977 – pp.81-95.
31. Žyla W. T. Johann Wolfgang von Goethe in der ukrainischen Literatur / W. T. Žyla. – München, 1989 – 96 s.

*Стаття надійшла до редакції 10.04.2012
Прийнята до друку 26.04.2012*

J.-W.GOETHE'S «DEDICATION» («ZUEIGNUNG») TO «FAUST»: TRANSLATION STUDIES ASPECT (BASED ON I. FRANKO'S AND M. LUKASH'S TRANSLATIONS)

Ivan TEPLYIY

*The Ivan Franko National University of Lviv,
Department of Foreign Languages for Humanities,
1, Universytets'ka Str., Lviv, Ukraine, 79000,
e-mail: i_teplyi@rambler.ru*

The article proposes a translation studies analysis of the «Dedication» («Zueignung») to J.-W. Goethe's «Faust» on the background of Ivan Franko's German-language transla-tory heritage on the whole. The researcher gives the history of writing the «Dedication», its character, stylistic and translation studies specificity. M.Lukasch's translation provides as if a background on which to make more salient I.Franko's reproduction. The poetics of both translators is under consideration, if briefly, too.

The conclusion arrived at is that I.Franko's rendition, distant as it has been since the publication, with dialecticisms prevailing, is not out-of-date conceptually, so to speak, by the profundity of the original's reproduction.

Key words: translation, «Faust», translation studies, reproduction, contrasting.

**«ПОСВЯЩЕНИЕ» К «ФАУСТУ» И.-В. ГЕТЕ:
ПЕРЕВОДОВЕДЧЕСКИЙ АСПЕКТ (НА МАТЕРИАЛЕ
ПЕРЕВОДОВ ИВАНА ФРАНКО И МИКОЛЫ ЛУКАША)**

Иван ТЭПЛИЙ

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
кафедра иностранных языков для гуманитарных факультетов,
ул. Университетская, 1, Львов, Украина, 79000,
e-mail: i_teplyi@rambler.ru*

В статье предлагается переводоведческий анализ «Посвящения» к «Фаусту» И.-В. Гете на фоне немецкоязычного переводческого наследия И. Франко в целом. Приводится история написания «Посвящения» («Приспівки» по И. Франко), общая характеристика, стилистические и переводоведческие особенности. Перевод М. Лукаша служит своего рода фоном, «оттеняющим» перевод И. Франко. Автор вкратце характеризует и творческий метод переводчиков.

Исследователь приходит к выводу, что, несмотря на длительный временной промежуток со дня опубликования, и преобладания диалектизмов, перевод И. Франко не устарел по своему, так сказать, концептуальному подходу, глубине воссоздания оригинала.

Ключевые слова: перевод, «Фауст», переводоведение, воссоздание, сопоставление.